

BANKLARDA DAROMADLAR AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH

Rashidov Lochinbek Tolibjon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi

Bhan 23-35 gurux talabasi lochinbekrashidov272@gmail.com

IMPROVEMENT OF INCOME AUDIT IN BANKS

Rashidov is the son of Lochinbek Talibjon

He is a student of Bhan 23-35 group of Bank-Finance

Academy of the Republic of Uzbekistan lochinbekrashidov272@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada banklarda daromadlar auditini takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi. Banklarda daromadlar auditi moliyaviy shaffoflikni ta'minlash, ichki nazorat tizimini mustahkamlash va normativ talablarni bajarishda muhim ahamiyatga ega. Maqolada daromadlarni audit qilish jarayonining asosiy bosqichlari, bank faoliyatini yanada samarali va ishonchli qilish yo'llari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, daromadlar auditining bank moliyaviy hisobotlaridagi roli va uning takomillashtirish yo'nalishlari tavsiflanadi.

Kalit so'zlar: bank daromadlari, audit, moliyaviy hisobotlar, ichki nazorat, moliyaviy shaffoflik, audit jarayoni, normativ talablar, moliyaviy nazorat, daromadlar audit, bank operatsiyalari.

Abstract: This article analyzes the issues of improving the income audit in banks. Income audit in banks is important for ensuring financial transparency, strengthening the internal control system and fulfilling regulatory requirements. The article considers the main stages of the revenue audit process, ways to make banking more efficient and reliable. Also, the role of revenue audit in bank financial statements and directions for its improvement are described.

Keywords: bank income, audit, financial statements, internal control, financial transparency, audit process, regulatory requirements, financial control, income audit, banking operations

Kirish

Bank tizimi mamlakatning iqtisodiy barqarorligi va moliyaviy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Banklar o'z mijozlari uchun turli moliyaviy xizmatlar ko'rsatadi va shu bilan birga katta daromad manbalariga ega bo'ladi. Ammo bu daromadlarni to'g'ri hisobga olish, moliyaviy hisobotlarni aniq yuritish va moliyaviy faoliyatning shaffofligini ta'minlash bank faoliyatining asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, banklarda daromadlar audit muhim ahamiyatga ega.[1]

Bank daromadlarining to‘g‘ri auditi moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshiradi va ichki nazorat tizimining samaradorligini ta‘minlaydi. Ammo so‘nggi yillarda bank sektorida yuz berayotgan o‘zgarishlar, yangi texnologiyalarning kiritilishi va xalqaro standartlarga moslashish jarayoni daromadlar auditini yanada takomillashtirish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Ushbu maqola banklarda daromadlar auditini samarali va shaffof tarzda amalga oshirish yo‘llarini ko‘rib chiqishga qaratilgan.

Metodologiya: Ushbu maqolada banklarda daromadlar auditini takomillashtirish masalalari quyidagi ilmiy-tadqiqot usullari asosida o‘rganiladi:

1. Nazariy tahlil: Banklar daromadlari va auditiga oid ilmiy maqolalar, xalqaro standartlar va normativ hujjatlar o‘rganib chiqiladi. Xalqaro moliyaviy hisobotlar standartlari (IFRS) va audit standartlari bo‘yicha amaldagi talablar tahlil qilinadi.

2. Amaliy tahlil: Bank sektoridagi mavjud daromadlar auditi jarayonlari o‘rganiladi. Bunda yirik tijorat banklarining moliyaviy hisobotlari, audit jarayonlari va hisobot natijalari tahlil qilinadi. Ushbu usul orqali auditi amalga oshirishda duch kelinadigan muammolar aniqlanadi.

3. Taqqoslash usuli: Turli mamlakatlarda bank auditini amalga oshirishning xalqaro tajribasi o‘rganiladi va O‘zbekiston bank tizimidagi amaldagi tizim bilan taqqoslanadi. Bu usul orqali O‘zbekiston banklarida daromadlar auditini takomillashtirish imkoniyatlari baholanadi.

4. Ekspert so‘rovnomasi: Bank sektoridagi mutaxassislar, auditorlar va moliyaviy maslahatchilar o‘rtasida so‘rovnomalar o‘tkaziladi. Bu usul orqali amaldagi tizimdagi kamchiliklar va takomillashtirishga oid tavsiyalar yig‘iladi.

5. Statistik tahlil: Banklarda daromadlar auditi natijalari, moliyaviy ko‘rsatkichlar va audit jarayonida aniqlangan xatolar tahlil qilinadi. Bu ma‘lumotlar asosida statistik xulosalar chiqariladi va auditi takomillashtirish uchun tegishli tavsiyalar ishlab chiqiladi.[3]

Metodologiya auditi takomillashtirishda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan yangi yondashuvlarni ishlab chiqishga va xalqaro tajribalarni integratsiyalash imkoniyatlarini o‘rganishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi: Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Banklarda daromadlar auditini takomillashtirish masalasi iqtisodiy va moliyaviy adabiyotlarda keng muhokama qilinib, xalqaro tajriba va amaliyotlarda o‘ziga xos o‘rin egallagan. Quyida ushbu mavzu bo‘yicha asosiy manbalar va adabiyotlar tahlili keltiriladi: Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS): Bu standartlar moliyaviy hisobotlar va auditi amalga oshirishda muhim qoidalar va me'yorlarni o‘z ichiga oladi. IFRS 15 – "Shartnoma bo‘yicha daromadlar" standarti ayniqsa banklar uchun muhim bo‘lib, u daromadlarni tan olish jarayonini aniq belgilab beradi. Ushbu standartga oid adabiyotlar banklarda daromadlar hisobini xalqaro talablarga muvofiq amalga oshirishga yordam

beradi. Audit standartlari (ISA): Xalqaro audit standartlari (ISA) moliyaviy audit jarayonini takomillashtirishga qaratilgan. Ushbu standartlar daromadlarni auditi, xatolar va xatarlarga qarshi kurashish usullari bo'yicha ko'rsatmalar beradi. ISA 200 – "Moliyaviy hisobotlarning auditiga umumiy talablar" va ISA 240 – "Firibgarlikdan himoya qilish" banklarda daromadlar auditi uchun muhim manba hisoblanadi.

Hugh Coombs va David Hobbs, "Auditing: Core Concepts and Practices": Ushbu kitob auditi asosiy tamoyillari va amaliyotlari haqida tushunchalar beradi. Mualliflar moliyaviy auditning samarali metodlarini, xususan, daromadlar auditi jarayonini tashkil etish va uni amalga oshirish usullarini batafsil bayon etadilar. Kitobda auditi amalga oshirishdagi xatolar va ularga qarshi kurashish yondashuvlari ham ko'rib chiqiladi.

4. Charles R. Scott va Paul J. Cashell, "Bank Financial Reporting and Auditing": Bu asarda banklar moliyaviy hisobotlarini tayyorlash jarayonlari, xususan, daromadlar auditi va ularning shaffofligi haqidagi muhim ma'lumotlar keltirilgan. Kitobda banklarda audit jarayonining texnik jihatlarini va auditi qanday qilib bank ishonchliligini oshirishiga qaratilgan yondashuvlar ko'rib chiqiladi.[5]

5. David Hay, "The Future of Audit": Ushbu tadqiqot ishida auditi takomillashtirish va kelajakda uning qanday yo'nalishlarda rivojlanishi bo'yicha tahlillar keltiriladi. Bank sektoridagi auditi modernizatsiya qilish va texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari haqida ham batafsil so'z yuritilgan. Bu kitob bank daromadlari auditini takomillashtirishda zamonaviy texnologiyalarning roli haqida bilim beradi.

6. Moliyaviy nazorat va auditning milliy hujjatlari: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Markaziy banki tomonidan ishlab chiqilgan normativ-huquqiy hujjatlar, xususan, "Banklarda ichki nazorat to'g'risidagi qonun" va "Bank moliyaviy hisobotlarining auditi to'g'risidagi nizom"lar daromadlar auditi jarayonida qo'llaniladigan me'yorlarni belgilaydi. Ushbu hujjatlar banklar faoliyatini nazorat qilish va audit jarayonini rasmiylashtirish uchun muhim asosdir.

Banklarda daromadlar auditi bo'yicha adabiyotlar xalqaro standartlar, milliy qonunchilik va amaliy tadqiqotlarni o'z ichiga oladi. Ushbu adabiyotlar auditi takomillashtirish uchun nazariy va amaliy jihatdan boy ma'lumot manbai bo'lib, bank faoliyatining shaffofligi va ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi.

Tahlil va Natijalar:

Banklarda daromadlar auditi bankning moliyaviy barqarorligi va ishonchliligi uchun juda muhimdir. Ushbu bo'limda banklarda daromadlar auditini amalga oshirishda uchraydigan asosiy muammolar, shuningdek, takomillashtirish yo'llari tahlil qilinadi. Tahlil natijalariga ko'ra, auditi takomillashtirishda xalqaro standartlar va texnologiyalardan foydalanish zarurligi ta'kidlanadi.[2]

Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, ba’zi banklarda moliyaviy hisobotlar yetarli darajada shaffof emas. Bu, asosan, ichki nazorat tizimining samarali ishlamasligi va auditorlar tomonidan yetarli darajada chuqur tekshiruv o‘tkazilmaganligi bilan bog‘liq. Ba’zi auditorlar bank daromadlarining turli manbalarini batafsil tahlil qilmay, umumiy ko‘rsatkichlarga e’tibor qaratadilar. Bu esa moliyaviy hisobotlarda xatolar paydo bo‘lishiga olib keladi.[7]

Zamonaviy audit jarayonlarida texnologiyalar, xususan, "big data" va sun’iy intellekt asosida tahlil qilish vositalari yetarli darajada qo‘llanilmayapti. Bu esa banklarning katta hajmdagi daromadlar va operatsiyalarini to‘liq ko‘rib chiqishni qiyinlashtiradi. Texnologiyalar qo‘llanilmagan holda, auditorlar an’anaviy usullar bilan ish olib boradilar, bu esa katta hajmdagi ma’lumotlarni tez va aniq tahlil qilishda qiyinchilik tug‘diradi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston banklari xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) to‘liq moslashishda hali ham qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bu, ayniqsa, daromadlarni aniqlash va ularga tegishli xarajatlarni to‘g‘ri taqsimlashda namoyon bo‘lmoqda. Ba’zi banklar hisobotlarini milliy standartlarga muvofiq tayyorlashga odatlangan bo‘lib, xalqaro standartlarga moslashish jarayoni vaqt va resurslarni talab qiladi.[8]

Ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish banklarda daromadlarni to‘g‘ri va aniq hisobga olishni ta’minlaydi. Auditorlar ichki nazorat tizimiga katta e’tibor berishi lozim, chunki bu tizim moliyaviy operatsiyalarni to‘g‘ri va halol amalga oshirishda muhim o‘rin tutadi. Banklarda kuchli ichki nazorat tizimi mavjud bo‘lganda, auditorlar moliyaviy xatolarni tezda aniqlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Audit jarayonlarini avtomatlashtirish va texnologik vositalardan foydalanish natijalarni sezilarli darajada yaxshilaydi. Big data va sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bank daromadlarining katta hajmini qisqa muddatlarda tahlil qilish imkoniyatini beradi. Shuningdek, texnologik yechimlar firibgarlikni aniqlash va xatolarni kamaytirishga yordam beradi. Banklarda daromadlar auditini uchun maxsus dasturiy ta’minotlar qo‘llanilishi samaradorlikni oshiradi.

Banklarda moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga to‘liq rioya qilish zarur. Bu esa auditorlarga hisobotlarni xalqaro talablarga muvofiq tekshirish imkoniyatini beradi. Xalqaro standartlarga muvofiq ishlash uchun banklar o‘z xodimlarini muntazam ravishda malaka oshirish kurslariga yuborishlari kerak. Bu esa moliyaviy hisobotlarning aniqligi va ishonchliligini oshiradi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, banklarda daromadlar auditini takomillashtirish uchun quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha ishlash lozim:

- Ichki nazorat tizimini yanada samarali qilish.

- Zamonaviy texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlardan keng foydalanish.

- Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga mos ravishda hisobotlarni tayyorlash va audit amalga oshirish.

Ushbu takomillashtirishlar bankning moliyaviy faoliyatini shaffofroq qiladi, moliyaviy ko‘rsatkichlarning ishonchliligini oshiradi va auditorlarga xatolarni tezda aniqlash imkonini beradi. Banklar o‘z faoliyatida ushbu tavsiyalarni qo‘llash orqali moliyaviy barqarorlikka erishishlari va investorlar ishonchini oshirishlari mumkin.

Muhokama

Banklarda daromadlar auditini takomillashtirish bank tizimining moliyaviy shaffofligi va ishonchliligini oshirishda muhim o‘rin tutadi. Muhokama jarayonida bank sektorida amalga oshirilayotgan audit faoliyatining dolzarb muammolari va ularni bartaraf etish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Ushbu muhokamada ichki nazoratning kuchaytirilishi, texnologik yechimlar va xalqaro standartlarga moslashishning ahamiyati muhim mavzular sifatida tahlil qilinadi.

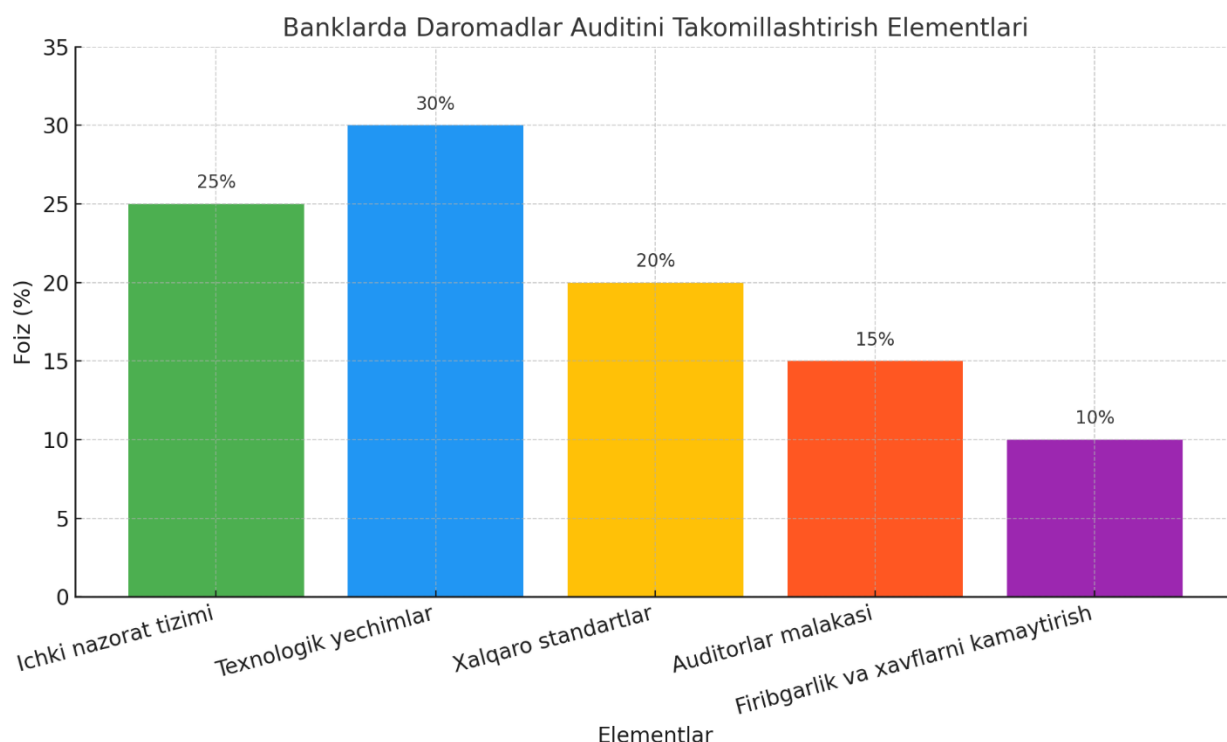
Banklar daromadlarining aniq va to‘g‘ri hisobga olinishi ichki nazorat tizimining samaradorligiga bevosita bog‘liq. Ma'lumotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, kuchli ichki nazorat tizimiga ega bo‘lgan banklar moliyaviy xatolarga kamroq duch keladi. Bu esa auditorlarga xatolarni tez aniqlash va firibgarlik holatlarining oldini olish imkonini beradi. Ammo ko‘plab banklarda ichki nazorat tizimi yetarlicha samarali emas, bu esa moliyaviy hisobotlarning ishonchliligiga putur yetkazadi.

Muhokama jarayonida ichki nazorat tizimini kuchaytirish, xususan, risklarni boshqarish, daromadlarni nazorat qilish va ichki audit xizmatlarini mustahkamlash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu tizimni modernizatsiya qilish orqali banklar o‘z moliyaviy holatini yaxshiroq boshqarishi va moliyaviy firibgarliklarning oldini olishi mumkin.

Bugungi kunda texnologiyalar banklar moliyaviy auditining ajralmas qismiga aylanmoqda. Zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda audit jarayonlarini avtomatlashtirish orqali banklar daromadlarining to‘liq va aniq tahlil qilinishiga erishishlari mumkin. Muhokama davomida texnologik vositalarning qo‘llanilishi moliyaviy hisobotlarni yanada samarali nazorat qilishga yordam berishi ta’kidlandi. Sun’iy intellekt va big data texnologiyalari banklar moliyaviy operatsiyalarini tezkor va batafsil tahlil qilish imkoniyatini beradi.

Hozirgi paytda ko‘plab tijorat banklari texnologik yechimlardan yetarli darajada foydalanmayotganligi aniqlangan. Muhokama jarayonida texnologiyalardan foydalanishni kengaytirish orqali audit jarayonini tezlashtirish va xatolarni kamaytirish imkoniyatlari tahlil qilindi. Texnologiyalar auditorlarga katta hajmdagi moliyaviy ma'lumotlarni qayta ishlashda yordam berib, moliyaviy firibgarliklarni aniqlash imkoniyatlarini oshiradi.

O‘zbekiston banklarida xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashish jarayoni hali to‘liq amalga oshirilmagan. Muhokamada xalqaro standartlar (masalan, IFRS) asosida daromadlar auditini o‘tkazish bank faoliyatining shaffofligi va ishonchliligini oshirishda muhim omil ekanligi ta’kidlandi. Xalqaro tajribaga asoslangan holda daromadlarni to‘g‘ri hisobga olish va tegishli xarajatlarni taqsimlash mexanizmlarini qo‘llash zarur.

Bu esa xalqaro moliyaviy tizimga integratsiyalashish jarayonini tezlashtiradi va banklar xalqaro bozorlar bilan ishonchli hamkorlik qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Muhokama davomida banklarda xalqaro standartlarni joriy etish va malaka oshirish dasturlari orqali xodimlarni tayyorlash masalalari ham ko‘tarildi.

Muhokama jarayonida auditorlarning malakasi va tajribasi ham katta ahamiyatga ega ekani ta’kidlandi. Auditorlar bank daromadlarini tekshirish jarayonida to‘liq xabardorlik va aniqlik bilan ishlashlari lozim. Ammo ayrim hollarda auditorlar texnologiyalarni yetarli darajada o‘zlashtirmaganligi yoki xalqaro standartlarga mos ravishda audit o‘tkazishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Muhokama jarayonida auditorlarning malakasini oshirish va ularni zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashga o‘rgatish masalalari muhimligi ta’kidlandi.

Muhokama davomida moliyaviy firibgarliklar va xatarlarni kamaytirish bank faoliyatining barqarorligini ta’minlashda muhim omil sifatida ko‘rib chiqildi. Banklarda firibgarlik va xatolarni aniqlash texnologiyalarini qo‘llash orqali moliyaviy xavfsizlikni oshirish mumkin. Bu esa bank auditorlariga daromadlar va xarajatlar bo‘yicha batafsil tahlillarni amalga oshirish imkoniyatini beradi. Zamonaviy texnologiyalar va yaxshi tashkil etilgan ichki nazorat tizimlari moliyaviy xavflarni bartaraf etishga yordam beradi.

Muhokama davomida banklarda daromadlar auditini takomillashtirish uchun ichki nazorat tizimini mustahkamlash, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga rioya qilish va auditorlar malakasini oshirish masalalari asosiy yo‘nalishlar sifatida belgilandi. Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish orqali banklar moliyaviy holatini yanada barqarorlashtirishi, xalqaro bozorlarda ishonchli hamkorlik o‘rnatishi va mijozlar ishonchini oshirishi mumkin. Texnologiyalarning qo‘llanilishi va xalqaro tajribaga asoslangan audit jarayonlari banklarda moliyaviy shaffoflik va hisob-kitoblar aniqligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa

Banklarda daromadlar auditini takomillashtirish bank tizimining moliyaviy barqarorligi, ishonchliligi va shaffofligini oshirish uchun zaruriy chora hisoblanadi. Ushbu maqola doirasida olib borilgan tahlillar va muhokamalar quyidagi asosiy natijalarga olib keldi:

1. Ichki nazorat tizimini kuchaytirish banklarda daromadlar auditining samaradorligini oshirishga imkon beradi. Bu tizim bank operatsiyalarining shaffofligini ta'minlab, xatolar va firibgarliklarni tezkor aniqlashga yordam beradi. Ichki audit xizmati faoliyatini takomillashtirish orqali banklar moliyaviy xavflarni kamaytirishi mumkin.

2. Zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash audit jarayonini sezilarli darajada yengillashtiradi. Big data, sun‘iy intellekt va avtomatlashtirilgan audit tizimlaridan foydalanish katta hajmdagi ma’lumotlarni tez va aniqlik bilan tahlil qilish imkonini beradi. Banklarda texnologik innovatsiyalarni keng joriy etish orqali audit samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

3. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) moslashish bank faoliyatining ishonchliligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Xalqaro standartlarga muvofiq daromadlarni hisobga olish va hisobot berish banklarning xalqaro bozorlardagi raqobatbardoshligini oshiradi va xorijiy investorlar ishonchini mustahkamlaydi.

4. Auditorlar malakasini oshirish audit jarayonini samarali o‘tkazish va xatolarni kamaytirishda katta ahamiyatga ega. Auditorlarning zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish va ularni xalqaro standartlarga moslashtirish bank faoliyatini yanada shaffof qiladi.

5. Firibgarlik va moliyaviy xavflarni kamaytirish uchun ichki nazorat va texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati katta. Bu yondashuv auditorlarga bank daromadlarini yanada samarali nazorat qilish, xatolar va firibgarliklarni o‘z vaqtida aniqlash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, banklarda daromadlar auditini takomillashtirish moliyaviy tizimning ishonchliligini, shaffofligini va samaradorligini oshirish uchun muhimdir. Ichki nazorat tizimlarini kuchaytirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va xalqaro standartlarga muvofiqlikni ta'minlash orqali banklar o‘z moliyaviy hisobotlarini aniq va ishonchli tarzda yuritishi, shu bilan birga mijozlar va investorlar ishonchini mustahkamlashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. International Financial Reporting Standards (IFRS). "IFRS 15 – Revenue from Contracts with Customers". Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari.
2. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). "International Standards on Auditing (ISA)". 200, 240-sonli xalqaro audit standartlari.
3. Coombs, H., & Hobbs, D. (2015). Auditing: Core Concepts and Practices. London: Palgrave Macmillan.
4. Scott, C. R., & Cashell, P. J. (2012). Bank Financial Reporting and Auditing. New York: John Wiley & Sons.
5. Hay, D. (2018). The Future of Audit. Abingdon: Routledge.
6. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. "Banklarda ichki nazorat to‘g‘risidagi qonun". Toshkent: Moliya vazirligi nashrlari.
7. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. "Bank moliyaviy hisobotlarining auditi to‘g‘risidagi nizom". Toshkent: Markaziy bank.
8. Al-Htaybat, K., von Alberti-Alhtaybat, L., & Hutaibat, K. A. (2011). "Users' perceptions on Internet financial reporting practices in emerging markets". Banks and Bank Systems, 6(1), 56-73.
9. Knechel, W. R., Salterio, S. E., & Ballou, B. (2016). Auditing: Assurance and Risk. Mason: South-Western Cengage Learning.
10. European Central Bank. (2020). The role of audit in the European banking system. Frankfurt: ECB Reports.